

УДК 327

DOI: 10.24144/2078-1431.2022.2(29).41–48

Алла Гірман,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
та регіональних студій
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро

ПРОГНОЗНІ МОДЕЛІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто перспективи глобалізації. За основу взято результати деяких прогнозів. Наведено фактори, які можуть стримувати економічне зростання у світі. Автор здійснив спробу передбачити, які з «чорних лебедів» у разі появи можуть радикальним чином змінити розвиток мегатенденцій. До таких подій віднесено важкі масові епідемії, різкі зміни клімату, «колапс Євросоюзу та євро», «значні суспільно-політичні зміни в Китаї», «реформований Іран», війни із застосуванням засобів масового знищення тощо.

Спираючись на викладене, можна побудувати кілька альтернативних сценаріїв розвитку системи міжнародних відносин, залежно від зміни на ті чи інші комбінації впливових факторів.

Ключові слова: *глобалізація, інтеграція, модернізація, фактори впливу, тренди, мегатенденції.*

The article is devoted to the analysis of forecasting of systemic transformational processes of world development. Several possible models of globalization are considered. The results of some forecasts are taken as a basis. The reports of the Club of Rome, the forecasts of the US National Intelligence Council, the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the European Commission and special UN agencies, which extrapolate trends in certain sectors and spheres of the world system, are analyzed.

Factors that can restrain economic growth in the world are given. Also, the author will see predictions in which «black swans», if they appear, can radically change the development of megatrends. Such events include severe mass epidemics, drastic climate changes, «collapse of the European Union and the euro», «significant socio-political changes in China», «reformed Iran», wars with the use of means of mass destruction, etc.

Based on the above, it is possible to build several alternative scenarios of the development of the system of international relations, depending on the change to certain combinations of influential factors.

One of the negative scenarios is the situation if the US loses its hegemon status or voluntarily renounces this role. At the same time, according to the experts of the US National Intelligence Council, neither China, nor India, nor the EU will be able to replace the United States as the leader of the world system.

At the same time, experts note that the problems caused by globalization require high efficiency of collective actions, which can be ensured by making radical changes to the system of «global governance».

Key words: *globalization, integration, modernization, influencing factors, trends, megatrends.*

Постановка проблеми. Займатися прогнозуванням системних трансформаційних процесів світового розвитку, до яких належить глобалізація, – справа надзвичайної складності, і пояснюється це не лише масштабами, глибиною чи швидкістю змін, що відбуваються. У таких складних системах, як сучасна світова система, навіть малозначні на перший погляд інновації в галузі науки, техніки, виробництва, організації та управління господарською діяльністю тощо. можуть викликати зміни у її підсистемах, які легко не помітити. Але в будь-якому випадку ці зміни матимуть певні наслідки, а група взаємопов'язаних змін за силою свого руйнівного впливу можуть спричинити повномасштабну кризу або фундаментальний зсув. Тривалість і руйнівна сила такого роду змін у світовій системі визначаються і будуть визначатися середовищем, в якому вони виникають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи глобалізації, її вплив на розвиток національних економік докладно досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці. Значну увагу проблемам глобалізації приділено в роботах Дж. Ная, Т. Левітта, Р. Ліпшуца, К. Полані, Д. Бхагваті та ін. [1-10].

Мета статті - проаналізувати перспективи глобалізації за результатами експертних прогнозів, виявити можливий характер та напрями трансформації міжнародних процесів.

Виклад основного матеріалу. Інструментарій, який використовується для аналізу трансформаційних процесів і системних змінних, включає деякі традиційні критерії, наприклад показники динаміки, обсягу, структури факторів виробництва, а також інструменти, що дозволяють оцінити якісні зміни, накопичені системою. До останніх можна віднести, наприклад, індекси економічної свободи, демократії, щастя, показники громадської думки, довіри, переваг, індекси глобалізації тощо [1].

Названі індикатори постійно вдосконалюються через необхідність, що виникає в результаті кумулятивних ефектів трансформаційних процесів, які відбуваються в системі, включаючи ефект процесів, викликаних взаємодією людини з людиною та людини з природою. Однак розробка індикаторів, здатних ідентифікувати системні змінні, постає перед труднощами – і не в останню чергу з ідеологічних та політичних міркувань. Важливою перешкодою є відсутність єдиної всеохоплюючої теорії глобалізації, хоча сам факт існування глобалізації визнається сьогодні всіма.

Одним з інструментів відстеження та оцінки процесів глобалізації та їх наслідків, популярність якого надзвичайно зросла за останні 40 років, є довгострокове (понад 5 років) прогнозування. Як правило, для підготовки такого роду прогнозів потрібні значне фінансування та технічне забезпечення. Цим і пояснюється той факт, що довгострокове прогнозування під силу лише небагатьом організаціям, які включають спеціальні установи Організації Об'єднаних Націй (ООН), а також деякі міжнародні неурядові, приватні або змішані організації.

Довгострокові та середньострокові прогнози мають велике практичне значення. Вони виконують подвійну функцію: попереджувальну та орієнтуючу, що особливо важливо, якщо взяти до уваги циклічність виборчих електоральних кампаній і, як наслідок, обмеженість можливостей урядів вжити своєчасних корегувальних заходів. Більше того, у багатьох випадках ефективність заходів, що вживаються, залежатиме від наступності та послідовності цілей політики.

Що стосується бізнес-кід, то довгострокові та середньострокові прогнози дозволяють їм завчасно адаптувати свою стратегію до мінливих умов бізнес-середовища та переорієнтувати свою інвестиційну діяльність на освоєння нових можливостей.

Серед останніх прогнозів, у яких глобалізація служить загальним контекстом, є кілька вартих уваги: доповідь Римському клубу, прогнози Національної ради з питань розвідки США, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Європейської комісії та спеціальних установ ООН, що екстраполюють тенденції у тих чи інших секторах та сферах світової системи.

Спираючись на ці дослідження, можна стверджувати, що серед факторів, які можуть стримувати економічне зростання у період до 2060 р., вирізняються такі:

- демографічні зміни, зокрема старіння населення (особливо в Німеччині, Італії, Іспанії та Японії), а також у східноєвропейських державах-членах Європейського союзу (ЄС) (Польща, Угорщина, Литва та Латвія) та в країнах, які не входять до ОЕСР (особливо в Китаї);

- масова міграція з країн третього світу піде на спад, що обмежуватиме можливості розвинених держав зі старіючим населенням полегшити демографічний тягар;

- нерівномірність поширення технологічного процесу, яка поглиблюватиме технологічний розрив між країнами та всередині країн між регіонами;

- впровадження нових технологій та конструкційних матеріалів, що негативно позначатиметься на економічному зростанні країн з високою природною рентою.

Однак, незважаючи на практичну користь довгострокових прогнозів для державних організацій та бізнес-організацій, до їх висновків потрібно ставитися з обережністю: по-перше, немає надійного способу зазирнути в майбутнє, по-друге, ніхто не застрахований від «чорних лебедів», як образно називає непередбачувані події (або явища) американський економіст ліванського походження Н.М. Талеб.

Експерти НРР США спробували передбачити, які з «чорних лебедів» у разі появи можуть радикальним чином змінити розвиток мегатенденцій. До таких подій вони віднесли важкі масові епідемії, різкі зміни клімату, «колапс Євросоюзу та євро», «значні суспільно-політичні зміни в Китаї», «реформований Іран», війни із застосуванням засобів масового знищення тощо.

Кожна з мегатенденцій світового розвитку є похідною комплексу взаємодіючих нерівнозначних чинників у певній комбінації.

До ключових факторів, що визначають вектор мегатенденцій, експерти НРР США відносять: схильність світової економіки до криз; дефіцит влади; потенціал наростання конфлікту; розширення меж регіональної нестабільності; вплив технологій; роль США. Отже, прогнозуючи ті чи інші зміни на комбінації факторів, експерти НРР вибудовують кілька альтернативних сценаріїв світ-системи:

«Затихлі двигуни» – відхід великих держав (США та провідних країн ЄС) у самоізоляцію, що у разі серйозного конфлікту в Азії та відсутності потужного світового військово-політичного центру сили може підірвати процес глобалізації та світове економічне зростання з усіма соціально-економічними та політичними наслідками;

«Інтеграція» – збереження статус-кво (лідерства США) та зміцнення довіри та партнерства між США, ЄС та Китаєм, що сприятиме подальшому розвитку процесів глобалізації та, як наслідок, зростанню світового добробуту;

«Джин з пляшки» – світопорядок нерівності між і всередині країн і автоматичного «відсіву» і виштовхування неефективних економік і неконкурентоспроможних соціальних груп на периферію світової та національної суспільних систем. Цей світопорядок неминуче супроводжуватиметься зростанням конфліктів, породжуючи нестабільність і непередбачуваність і тим самим підриваючи умови розвитку;

«Світ без держав» – гіпотетична мережева модель світоустрою, що виникає на хвилі безперервного технологічного оновлення. Суб'єкти такої суспільної системи – транснаціональні корпорації (ТНК), неурядові організації (НУО), академічні кола, заможні індивідууми, а також муніципальні владні структури мегаполісів беруть на себе ініціативу у вирішенні проблем розвитку (боротьби з бідністю, з корупцією, охорони навколишнього середовища тощо). У цьому разі національні держави не зникають, а перетворюються на «гібридні» коаліції державних та недержавних суб'єктів.

Доповідь НРР пронизана занепокоєнням з приводу світової гегемонії США. Це особливо помітно в гіпотетичних негативних сценаріях майбутнього світоустрою, які можуть скластися, якщо США, які виступають у ролі «вартового» світового порядку, втратять свій статус гегемона або добровільно відмовляться від цієї ролі. На думку експертів НРР, у разі втрати США світового лідерства глобалізація сповільниться чи навіть припиниться.

Ще один висновок, до якого підводить доповідь НРР США, – це те, що ні Китай, ні Індія, ні ЄС не зможуть замінити США як лідера світової системи з низки причин. Висунення Китаю чи Індії на роль лідера світової системи ускладнюється, по-перше, суперництвом цих двох країн та, по-друге, наявністю значного потенціалу конфлікту та дефіциту довіри між країнами азійського регіону. Цікавими є й розділи доповіді, які розглядають технологічну глобалізацію та її потенційні можливості вирішення глобальних проблем.

Доповідь виділяє чотири групи таких технологій: інформаційні технології, технології автоматизації та модернізації виробництва, технології

прориву в галузі життєво важливих ресурсів та технології охорони здоров'я. Так, впровадження нових технологій мікрозрошення дозволить пом'якшити проблему дефіциту води. Використання точної агротехніки та генетично модифікованих культур може послабити дефіцит продовольства. Що ж до глобальної енергетичної проблеми, то, з погляду експертів НРР, запровадження технології вилучення енергії з нехарчової біомаси та фотоелектричні технології можуть певною мірою знизити гостроту глобальної енергетичної проблеми. Соціально-економічні наслідки швидкого старіння населення можна пом'якшити з допомогою новітніх технологій «модернізації людини», включаючи імплантацію, протезування і технології, що розширюють природні можливості людини.

Доповідь звертає увагу ще на два фактори, здатні вплинути на перебіг глобалізації. Це зміни у віковій структурі населення та зростання частки середнього класу.

Економічне зростання безпосередньо залежить від чисельності та «якості» працездатного населення. На думку експертів НРР США, старіння населення в розвинених країнах негативно впливає на перспективи їхнього економічного зростання. Однак цей негативний вплив можна до певної міри нейтралізувати за допомогою міграції, а також заходами, спрямованими на продовження терміну трудового життя (підвищення пенсійного віку та застосування медичних технологій, що підвищують якість життя та збільшують активне довголіття).

У свою чергу, країни з високою питомою вагою молоді перебувають у зоні підвищеного ризику конфлікту, особливо ті, де збережуться низький рівень розвитку, стагнація економічного зростання та обмежені можливості для самореалізації молоді. Як це не парадоксально, але до групи таких країн експерти НРР включають і багаті держави Близького Сходу поряд з країнами Африки та деякими країнами Південної Азії. На думку експертів НРР, щоб знизити ризик конфлікту, країни-експортери вуглеводневої сировини мають зосередитися на диверсифікації своїх економік з метою створення нових можливостей для молоді, а інші перелічені країни – на стимулюванні економічного розвитку за допомогою проведення структурних реформ, залучення іноземних інвестицій в економіку, розвитку фізичної та соціальної інфраструктури, системи освіти та охорони здоров'я тощо.

Зрештою, ще одна суперечлива тенденція, яку окреслили експерти НРР, – це урбанізація. Відповідно до прогнозів ООН у 2030 р. 60% світового населення, тобто понад 5 млрд осіб, проживатимуть у містах, у 2050 р. – понад 66% світового населення, або 6,34 млрд осіб. Більше того, більша частина міського населення світу проживатиме у мегамістах. Вже в 28 країнах від 40% до 100% міського населення концентруються в одному місті, наприклад, у Сінгапурі (100%), Ель-Кувейті (79%), Улан-Баторі (66%), Бразавілі (62%). З 31 мегаміста з населенням понад 10 млн. осіб 24 розташовані у менш розвинених країнах [5]. Така концентрація людей на відносно невеликій площі висуває серйозний виклик владі цих країн, як у соціально-економічній, політичній, так і в екологічній сферах. Управління міським господарством у таких містах вимагатиме величезних капіталовкладень у

створення відповідної соціально-економічної інфраструктури й зростаючої кількості нових робочих місць. Крім того, із 1692 міст із населенням не менше 300 тис. осіб 56% (944 міста) розташовані в зонах підвищеного ризику природних катаклізмів, що також ускладнює розвиток сучасного міського господарства, оскільки потребує додаткових інвестицій у підвищення безпеки міст та (або) переселення населення із зон високого ризику до інших районів країни [2]. Експерти НРР США дають подвійну оцінку урбанізації як фактору розвитку в країнах, що розвиваються: «Стрімка урбанізація може стимулювати довгострокову конкурентоспроможність, а також політичну та соціальну стабільність країн Азії та Африки. Однак при дефектах управління вона стане їхньою ахіллесовою п'ятою».

Дуже цікавим є майбутнє економічної глобалізації у контексті сталого розвитку. Автори доповіді Римському клубу «2052: Глобальний прогноз на наступні сорок років» 2012 р. багато в чому погоджуються з висновками експертів НРР США, але висловлюють сумнів у здатності сучасної світової спільноти адекватно та своєчасно реагувати на негативні тенденції, що виникають у ході глобалізації. Принциповою розбіжністю між авторами доповіді Римському клубу та експертами НРР США є оцінка здатності демократичних режимів піти на концентрацію процесу прийняття рішень у руках уряду та посилення його контролюючих функцій держави перед катастрофічними наслідками кліматичних змін. На думку авторів доповіді Римському клубу, аж до 2052 р. реакція країн на кліматичні зміни буде повільною та неефективною, тоді як частота та руйнівна сила природних катастроф (у вигляді повеней, посухи, тайфунів та ін.) лише наростатимуть.

Що стосується економічної конвергенції та зростання світового добробуту, то автори доповіді Римському клубу не такі оптимістичні, як експерти ОЕСР, НРР США та ін. По-перше, автори доповіді «2052: Глобальний прогноз на наступні сорок років» вважають, що соціально-економічна нерівність на глобальному, регіональному та національному рівнях зростатиме, а не знижуватиметься – і не в останню чергу через різні темпи зростання температури повітря у світі.

По-друге, темпи зростання продуктивності, досягнувши піку 2020 р., знижуватимуться через нестійкість погодних умов, зростання нерівності та соціальної напруженості. Як наслідок, темпи економічного зростання та подушного доходу також почнуть падати після 2052 р. і становитимуть на той час лише 1% на рік.

По-третє, зміна клімату та його руйнівні наслідки неминуче призведуть до зрушення у структурі державних капіталовкладень шляхом збільшення інвестицій у реабілітаційні (або) превентивні екологічні проекти, що неминуче призведе до зниження обсягу інвестицій у проекти та програми, що стимулюють споживання. З'являться нові види державних та приватних видатків – фінансування заміщення дефіцитних ресурсів, технологічної модернізації виробництва з метою ліквідації небезпечних викидів, приватизація екологічних послуг, що надаються населенню державою безкоштовно (наприклад, приватизація джерел прісної води та

систем водопостачання та каналізації), реконструкція та відновлення житлового фонду та інфраструктурних об'єктів, зруйнованих стихією тощо. Такі витрати можуть становити понад 10% світового ВВП.

Висновки. Глобальні проблеми, що породжуються глобалізацією, вимагають високої оперативності колективних дій, яку, на думку експертів Школи Джеймса Мартіна Оксфордського університету, можна забезпечити, внівши радикальні зміни до системи «глобального управління». У зв'язку з цим експерти пропонують: 1) делегувати відповідальність за вирішення глобальних проблем міжнародним організаціям, надавши їм, відповідно, право на прийняття рішень щодо їх вирішення; 2) обмежити кількість учасників переговорів ключовими гравцями, мінімізуючи таким чином втрату часу та транзакційні витрати досягнення міжнародної угоди; 3) озброїти міжнародні організації інструментами примусу до виконання міжнародних домовленостей.

Фактично експерти пропонують радикально реформувати міжнародну управлінську надбудову, замінивши її на глобальний уряд, що, судячи з подій останніх років і активізації націоналістичних кіл у багатьох країнах, включаючи ключові країни, є майже неможливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bhagwati Jagdish. In *Defense of Globalization*. Oxford : Oxford University Press, 2007, 344 p.
2. KOF Index of Globalisation. URL: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
3. Levitt, Theodore (1983) The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*, 61 (May/June), 92-102
4. Lipschutz Ronnie D. *After Authority: War, Peace and Global Politics in the 21st Century*. Albany, New York : State University of New York Press, 2000. 242 p.
5. Nye J.S., Jr. *The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't It Alone*. N.Y., Oxford: Oxford University Press, 2002. XVIII. 222 p
6. OECD Handbook on Economic Globalization Indicators. OECD, 2005 URL: www.oecd.org.
7. Polanyi Karl. *The Great Transformation*. Boston, MA: Beacon, 2nd ed., 2001. 360 p.
8. Top 50 countries in the Globalization Index 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/268168/globalization-index-by-country/>
9. Valladao A. *Le XX1 siecle sera americain*. Paris, 1993. P. 48.
10. Wilson B. *Morality in the Evolution of the Modern Social System*. *The British Journal of Sociology*. 1985, P. 315.

REFERENCES

1. Bhagwati Jagdish (2007). In *Defense of Globalization*. Oxford : Oxford University Press. 344 p. [in English].

2. KOF Index of Globalisation. URL: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> [in English].
3. Levitt, Theodore (1983) The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*, 61 (May/June), 92-102 [in English].
4. Lipschutz Ronnie D. (2000). *After Authority: War, Peace and Global Politics in the 21st Century*. Albany, New York : State University of New York Press, 242 p. [in English].
5. Nye J.S., Jr. (2002). *The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't It Alone*. N.Y., Oxford: Oxford University Press. XVIII. 222 p
6. OECD Handbook on Economic Globalization Indicators. OECD, 2005. Retrieved from www.oecd [in English].
7. Polanyi Karl. (2001). *The Great Transformation*. Boston, MA: Beacon, 2nd ed. 360 p. [in English].
8. Top 50 countries in the Globalization Index 2021. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/268168/globalization-index-by-country/> [in English].
9. Valladao A. (1993). *Le XX1 siecle sera americain*. Paris. P. 48. [in French].
10. Wilson B. (1985). *Morality in the Evolution of the Modern Social System*. *The British Journal of Sociology*. P. 315 [in English].